

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

Koninklijke bruid

En ik zag de heilige stad, een nieuw Jeruzalem, nederdalende uit den hemel, van God, getooid als een bruid, die voor haar man versierd is.

En Hij, die op den troon gezeten is, zeide: Zie, Ik maak alle dingen nieuw. Kom hier, ik zal u tonen de bruid, de vrouw des Lams.

Openb. 21 : 2, 5, 9 b

Zeer velen hebben de koninklijke bruid gezien. In Amsterdam, of thuis op het beeldscherm. In Nederland en ver daarbuiten. En wie haar niet hebben gezien, hebben over haar gelezen. Het was een gebeurtenis, dat vorstelijk huwelijk, dat de aandacht boeide en een overweldigende indruk maakte. Wat een pracht bij deze bruid, die voor haar man versierd was en die heeft laten zien wat het voor haar betekende verbonden te zijn aan haar man.

Zó schildert God Zijn gemeente, de bruid, de vrouw van het Lam. Zó heeft Johannes haar gezien, de dochter van Jeruzalem: de stad, die genoemd wordt: de volmaakte in schoonheid, de vreugde der ganse aarde (Klaagl. 2 : 15). Zo is zij.

Of, zo moest ze zijn? Waar is haar pracht? Trekt zij de bewonderende aandacht van de wereld? Wordt haar schoonheid breed uitgestald voor ieders oog?

Zo moest ze zijn! De bruid, die tevens stad is. Jeruzalem, de volmaakte in schoonheid; nu ook nog nieuw gemaakt.

Kan een koninklijke bruid zich vertonen zonder de blikken tot zich te trekken? Kan een stad, die op een berg ligt, verborgen blijven?

Maar wat laten wij zien aan de wereld? Wij, leden van de bruidsgemeente, inwoners van het nieuwe Jeruzalem? Waar is de versiering voor onze Bruidegom, niet in het omhangen van goud of het dragen van gewaden, maar het sieraad van de verborgen mens des harten, met de onvergankelijke toi van een zachtmoedige en stille geest, die kostbaar is in het oog van God?

We verwachten een heerlijke toekomst; we zien uit naar de dag waarop de bruid stralend zal verschijnen, verblindend schoon voor de ogen van een verbaasde wereld. Maar denken we soms dat het nieuwe Jeruzalem zomaar uit de lucht komt vallen? Dan zouden we ons zwaar vergissen. Nederdalen van God uit de hemel is wel wat anders dan straks zomaar uit de lucht komen vallen. Nú, vandaag, en gister en morgen doet God de stad nederdalen, toebereid als een bruid, getooid voor haar man. Hij, die op de troon gezeten is, zeide: Zie, Ik maak alle dingen nieuw. Niet: Ik zal straks nieuw maken, als de mensen eerst alle dingen hebben afgebroken, maar Ik máák. Dáármee ben Ik bezig, dát is Mijn onafgebroken werk. Dat doe Ik in Mijn gemeente en dóór Mijn gemeente.

Is de schoonheid van het oude Jeruzalem soms een toekomstbeeld geweest? Heeft God niet op déze aarde een wél samengevoegde stad gegeven, die bij de volken zeer ver-

maard was? En zou Hij die nú niet schenken? Hij maakt alle dingen nieuw. Die woorden zijn getrouw en waarachtig.

Een bruid, voor haar man versierd; Jeruzalem, de volmaakte in schoonheid, de vreugde der ganse aarde. Dát geeft God, dát doet Hij neerdalen uit de hemel.

En wij, wij schamen ons. En we vrezen. We vrezen, de woorden van Hem, die op de troon gezeten is, die als Koning heerst en als Rechter oordeelt. Die uitsluit, onherroepelijk, de lafhartigen, de vreesachtigen, die het niet durven wagen met Gods beloften alleen; de ongelovigen, die niet in vast vertrouwen leven; de verfoeilijken, die afgoderij bedrijven door hun vertrouwen niet uitsluitend te stellen op Hem, die alle dingen nieuw maakt; de moordenaars, die in toorn leven tegen hun broeders en ze als leeghoofden en dwazen bestempelen; de hoereerders, die hun oog niet willen uitrukken en hun hand afkappen, als ze tot zonde verleiden; de leugenaars die hun woorden niet wáár maken in hun christelijke daden.

We vrezen. En we bidden. We bidden voor de bruid, zoals we gebeden hebben en zullen blijven bidden voor Beatrix. Want we weten hóe kwetsbaar de schoonheid van de bruid is. Kwetsbaar door de besmeuring van de tegenstanders, maar vooral kwetsbaar door de zelfontreiniging. Wie kan in déze wereld in bruidstooi blijven gaan, zonder het kleed te bezoedelen?

De bruid in Amsterdam ging één dag in het bruidsgewaad gekleed. Dát sieraad is ook maar een ééndagstooi.

Wij gaan in bruidskledij zolang we leven. Hoe blijft het kleed onbevlekt en het sieraad glanzend? Omdat Hij er is, die alle dingen nieuw maakt; omdat de troon waarop Hij is gezeten óók is de troon van het Lam, in Wiens bloed de gewaden gewassen en wit gemaakt zijn én worden.

Wij hebben de koninklijke bruid gezien. Stralend, bewonderenswaardig. Zó moet de kerk zijn. Neen, zo is zij. De bruid van de Koning der koningen en de Heer der heren. De wáre kerk. Zij is zo.

En als ze zó niet is, dan is zij valse kerk, die zich met de náám der kerk bedekt, zonder wat haar tot kerk maakt: de bruidstooi, waarmee ze zich siert voor haar Man; die zich bruid noémt, maar zich als bruid niet kleedt en gedraagt.

Zó is zij; de volmaakte in schoonheid, de vreugde der ganse aarde. En déze kerk heeft toekomst. Zij gaat naar haar huwelijksdag. En voor haar geldt, hetgeen geschreven staat:

Zie, de tent van God is bij de mensen en Hij zal bij hen wonen, en zij zullen Zijn volken zijn en God zelf zal bij hen zijn; en Hij zal alle tranen van hun ogen afwissen, en de dood zal niet meer zijn, noch rouw, noch geklaag, noch moeite zal er meer zijn.

Deze woorden zijn getrouw en waarachtig.

Utrecht.

W. G. V.

Er zijn in het leven woorden die hoog opklinken boven der dagen ijl gegons en die blijven klinken door de meer-waarde die ze hebben meegekregen uit de diepten der ziel.

Zo is het ook met de laatste woorden van de koninklijke aankondiging van de verloving van onze kroonprinses, gesproken met een sonore, harts-diepe klank en moederlijke waardigheid: „HET IS GOED“. Alle gerucht van rondom is daardoor blijvend overstemd. Ze blijven voor ons de aankondiging van een Gods-geschenk aan vorstenhuis en volk.

Prinses BEATRIX en haar Gemaal wensen wij daarom van heler harte toe de zegen van de HEER der heren, met de bede dat Hij hun harten al meer neige tot elkaar, tot het volk dat zij naar wij hopen eenmaal op de hoogste plaatsen zullen mogen dienen, en bovenal tot de vrees van Zijn Naam, waardoor alleen — in de lijn der historie — die dienst kan zijn tot heil van kerk en volk.

Met eerbied betrekken wij in onze gelukwensen mede onze geliefde vorstin Koningin Juliana, alsook Prins Bernhard, en hun Huis.

Redactie.

Oranjebruiloften in de vorige eeuw

Ter ere van het huwelijk van prinses Beatrix en prins Claus willen wij in deze bijdrage in het kort terugblikken op een drietal prinsessehuwelijken uit de eerste helft van de koninkrijkstijd en zo attent worden op de verschillen tussen toen en nu. Sedert 1813 zijn er vijftien Oranje-huwelijken gesloten, waaronder negen in het buitenland.

Over de huwelijksluitingen van koningin Wilhelmina, prinses Juliana en prinses Irene is breedvoerig geschreven en daarom beperken wij ons nu tot de minder bekende prinsessehuwelijken uit 1830, 1842 en 1871, voltrokken door Nederlandse ambtenaren van de burgerlijke stand.

Marianne en Albert

De jongste dochter van koning Willem I, prinses Marianne (1810-1883), heeft een veelbewogen leven gehad. Als gevolg van de Franse overheersing stond haar wieg in Berlijn, terwijl zij haar kinderjaren beurtelings in 's-Gravenhage, Brussel en op het Loo doorbracht. In 1828 verloofde zij zich met prins Gustaaf Wasa, zoon van de afgezette koning Gustaaf IV van Zweden. Door allerlei tegenwerkende factoren van politieke aard — Gustaaf was troonpretendent! — sprong dit huwelijk af.

In de loop van 1829 engageerde de prinses zich met haar neef, prins Albert van Pruisen, een frivole jongeman van 20 jaar. Zijn zuster Louise huwde in 1825 met Marianne's broer Frederik.

De politieke toestand was in die tijd précair. België, de zuidelijke partner van het jonge koninkrijk der Nederlanden, kwam in verzet tegen het gezag van de koning en tijdens de voorbereidingen van het prinselijk huwelijk braken er onlusten uit, die een bedenkelijk karakter aannamen.

Op 28 augustus 1830 arriveerde de koninklijke familie in de residentie, ook de prinselijke bruidgom. Reeds de volgende dag vertrokken de prins van Oranje en zijn broer Frederik naar Antwerpen, terwijl prins Albert Berlijnwaarts toog; op 9 september kwam hij weer terug.

In de dagbladen van die tijd kan men uitvoerige vertogen lezen over de troebelen in België, maar over het huwelijk is de berichtgeving schaars. Wel klommen de feestdichters in hun pennen en overstroomden de markt met hun „feestgroeten”, „vreugdezangen” en „uitboezemingen”.

Op 13 september opende koning Willem I de buitengewone zitting van de staten-generaal met een bewogen rede, waarin over de onlusten veel, over het huwelijk niets gezegd werd. De prins van Oranje was aanwezig, doch zijn broer was in het Zuiden gebleven; pas de volgende morgen — de trouwdag — keerde hij voor een dag terug uit het hoofdkwartier in Antwerpen.

Zowel de algemene verontwaardiging over de opstand als het oprechte meeleven met het „Oranje-kind”, prinses Marianne, leidden tot veel enthousiasme en feestbetoon bij de Hage-naars. Er waren erebogen en groenversiering, vlagvertoon en 's avonds illuminaties, waarbij het stadhuis aan de Groenmarkt uitblonk. Gebrek aan moderner feestlieders deed de bevolking terugrijpen naar de „oude liedjes tegen keizer Napoleon”. De Franse schouwburg bood de avond tevoren een voorstelling van „Les deux noces et la baptême”, waarna geestdriftig het Wilhelmus werd gezongen. De voorgenomen volksvermakelijkheden en het vuurwerk vonden geen doorgang wegens de „ongelukkige omstandigheden, waarin het vaderland verkeert”. De Haagse armen werden niet vergeten: de koning stelde hun f 10.000,— ter beschikking.

De huwelijksplechtigheid vond plaats in het paleis Noordeinde, waar de ruim 500 genodigden 's namiddags zes uur samenkwamen in de grote balzaal. In een aangrenzend vertrek bevonden zich burgemeester Lodewijk Constantijn Rabo Copes van Cattenburch, in zijn hoedanigheid van „officier van den burgerlijken stand”, wethouder jhr. mr. Gerrit Lodewijk Henric Hooft, secretaris B. van der Haer en een deputatie uit de gemeenteraad.

Als een goed magistraat had de burgemeester zorgvuldige verkeersmaatregelen getroffen, zowel rond de trouwplechtigheid als rond de verschillende officiële ontvangsten elders in de stad. De koetsen van de genodigden moesten via Papestraat en Oude Molstraat naar de achter-

zijde van het paleis rijden. De feestverlichting mocht slechts tussen negen uur en middernacht branden. In een vaderlijk gestelde bekendmaking lazen wij, dat „het beste bewijs van verkleefdheid en trouw aan het Koninklijke Huis bestaat in het bewaren der goede orde en het stipt naleven der wetten...” De dankbetuiging van burgemeester en wethouders voor de rust en de vreugde tijdens de feesten ademt een gelijke geest: „...wij zien in eerbiediging van de wetten dezen eersten grondslag van een volksgeluk, hetwelk anderzins de maatschappij ontvlidte”.

Wij keren terug tot het trouwvertrek.

De oppermaarschalk Timon Cornelis graaf van Heerdt tot (den) Eversberg toonde de „vereischte bescheiden” aan de ambtenaar van de burgerlijke stand en verzocht vervolgens om tot voltrekking over te gaan, waarna de bruidstoet binnentrad. Het bruidspaar, de koninklijke familie en de getuigen namen plaats op een „verheven estrade” tegenover de magistraten. Van het Pruisische hof waren de kroonprins, prins en prinses Wilhelm en prins Karel aanwezig. De sleep van koningin Wilhelmina werd gedragen door... gravin Henriëtte d'Oultremont, dezelfde die in 1841 's-konings tweede echtgenote zou worden.

Het was zeven uur toen de heer Copes zich van zijn eervolle taak ging kwijten. In de akte werd gewaagd van het „zeer groot aantal aanzienlijke personen” dat tegenwoordig was, maar bij het voorlezen bleek, dat de leeftijd van één der getuigen, prins Frederik, ten onrechte als 35 jaar was vermeld, hetgeen 33 behoorde te zijn. Men moest dus een renvooi aanbrengen, dat getrouwd door alle acht comparanten werd geparafereerd! Bruidgom Albert ondertekende met grote krullen rond zijn naam, de koning en de koningin schreven in fors handschrift en de Pruisische prins-getuige bood zijn bekrachtiging in het Frans: Guillaume.

De burgerlijke plechtigheid was spoedig voorbij. De akte bleef op tafel liggen om de „hofkapelaan” Delprat de gelegenheid te geven er kennis van te nemen. Terwijl 101 kanonschoten werden gelost begaf de trouwstoet zich naar de grote balzaal, waar ds. Delprat de kerkelijke inzegening leidde. Tijdgenoten klaagden, dat hij slecht te verstaan was en dat alles veel te lang duurde. Ook vond menigeen een balzaal weinig geschikt voor een kerkelijke bijeenkomst.

De beide grootste gemeenten hebben het bruidspaar met fraaie geschenken bedacht. Zo bood de stad Amsterdam een collectie zilveren serviesgoed aan ter waarde van niet minder dan f 18.837,—. Door de troebelen had het bruidspaar geen gelegenheid naar de hoofdstad toe te komen, zodat het geschenk naar Berlijn werd opgezonden. In een dankschrijven merkten Marianne en Albert op: „Wij danken U HoogEdelachtbare voor de zoo hartelijk geuite wenschen voor ons geluk en gevoelen ten volste de waarde van dit blij en het aandenken en de toegelegenheid der inwoners van Hollands hoofdstad, wier vaderlandsliefde en trouw zoo schoon en troostrijk schitteren midden in de droevige omstandigheden, die het hart van onzen geliefden Vader eenen zoo zwaren slag hebben toegebracht”.

In 1833 liet prinses Marianne nog eens blijken, dat zij het huldebetoon van de beide gemeenten zeer op prijs had gesteld. Aan beide gemeentebesturen bood zij toen haar geschilderd portret aan. In het Amsterdamse stadhuis hangt het contereitsel, dat H. F. Wiertz uit Nijmegen vervaardigde, terwijl in het oude stadhuis van de hofstad het schilderij van Carl Begas de gewezen burgemeesterskamer siert. In hun dankschrijven lieten burgemeester en wethouders van Amsterdam hun „aandoening en hartelijke erkentelijkheid” blijken.

Marianne's huwelijksakte is op 31 augustus 1849 in handen geweest van de griffier van de Haagse rechtbank, Van Rhijn, toen hij geroepen was om in de marge bij te schrijven: „Dit huwelijk is verklaard ontbonden... (Berlijn, 28 maart 1849)”. Het geluk, dat de prinses in 1830 wellicht verwachtte is haar in het huwelijksleven met prins Albert van Pruisen niet ten deel gevallen.

Sophie en Karel

Twaalf jaar later werd er weer een prinsessebruiloft gevierd, maar nu in een volgende generatie. De enige dochter van koning Willem II,

prinses Sophie (1824-1897), had zich op 5 april 1842 verloofd met haar neef, erfgroothertog Karel Alexander van Saksen-Weimar-Eisenach.

Hun moeders, koningin Anna Paulowna en groothertogin Maria Paulowna, waren zusters. Een oom van Karel Alexander, hertog Bernhard van Saksen-Weimar-Eisenach, diende het Nederlandse leger vele jaren als generaal en in 1842 had hij zijn domicilie in Utrecht. Zijn dochter Amalia zou in 1853 met Sophie's broer, prins Hendrik, in het huwelijk treden.

De 30ste september kwam de erfgroothertog met gevolg in Den Haag en nam zijn intrek aan het Lange Voorhout. Zijn ouders waren in Weimar gebleven, maar de bevolking daar deelde in de vreugde rond dit huwelijk. Zo schonk de groothertog aan degenen, die vóór 31 december 1808 geboren waren, kwijtschelding van eventueel niet vervulde dienstplicht.

De trouwdag, zaterdag 8 oktober 1842, brak aan.

Ook dit huwelijk werd in het ouderlijk huis van de bruid voltrokken en ingezegend, t.w. het paleis Kneuterdijk. Ditmaal fungeerde als ambtenaar van de burgerlijke stand de wethouder mr. Dionysius van de Wynpersse. Hij was stipt op tijd, vergezeld van secretaris B. van der Haer, aanwezig in de witte zaal van het paleis, gelegen aan de achterzijde. De inrichting, met name fraaie Chinese vazen en een tafel, bestond uit geschenken van de Russische czarenfamilie.

In de akte is sprake van de schriftelijke toestemming van de ouders van de bruidegom, die zich hier deden vertegenwoordigen door hertog Bernhard, de broer van de groothertog, één der getuigen. Ook kroonprins Willem (de latere Willem III), zijn broer Alexander, prins Frederik, enige autoriteiten uit Weimar, minister F. A. van Hall en de opperhofmaarschalk, die reeds eerder genoemde graaf van Heerdt tot Eversberg, traden als getuigen op. De laatstgenoemde was toen reeds 82 jaar en ondertekende uitermate beverig.

Na de burgerlijke huwelijksvoltrekking begaf men zich via een galerij naar de Gothische zaal, waar de vele andere bruiloftsgasten reeds gezeten waren en waar hofprediker I. J. Dermout, na kennisneming van de huwelijksakte, de kerkelijke inzegening leidde. Ook nu weerklonken er 101 kanonschoten. Het psalmgezag (psalm 118 : 14 en psalm 134 : 3) werd niet door de gasten aangeheven doch door „eenige daartoe uitgenoodigde dames en heeren”. Ds. Dermout hield een „keurige aandoenlijke rede” in deze ook voor hem nieuwe omgeving. De Gothische zaal was immers pas gereedgekomen en fungeerde als particulier museum van de koning-collectie. Er hingen schilderijen van beroemde meesters als Van Dijk, Hobbema, Rembrandt, Rubens, Ruysdael en Velasquez.

De grootvader van de bruid, koning Willem Frederik¹⁾, graaf van Nassau, was niet aanwezig, maar verbleef — evenals prinses Marianne en prins Albert — in Berlijn. Merkwaardig genoeg woonde hij daar vrijwel tegelijkertijd ook een prinselijke bruiloft bij, t.w. van prinses Maria van Pruisen met de kroonprins van Beieren. Bij die gelegenheid begeleidde koning Willem Frederik de Pruisische koningin.

De residentie was die dag volop in feeststemming. Zo was er 's-middags een maskerade-optocht van de turf- en lastdragers, terwijl onder de vele illuminaties opviel de gasverlichting van de Witte Sociëteit.

De steden Amsterdam en 's-Gravenhage lieten zich ook nu niet onbetuigd en offereerden kostbare zilveren geschenken: de hoofdstad een collectie kandelaars, de hofstad een pièce de milieu, dat echter nog niet was gereed gekomen.

Aan de avond van de trouwdag was er een galareceptie in het paleis Noordeinde, terwijl de volgende dag (zondag) de koninklijke familie in de Kloosterkerk een dankzeggingsdienst bijwoonde. Diezelfde avond bracht men in de Gothische zaal o.l.v. de heer Lubeck een serenade ten gehore, waarbij zowel het Wilhelmus als het Wien Neêrlands bloed als volksliederen werden aangeheven.

Het jonge erfgroothertogelijke paar bleef nog een week in Den Haag, maar toen ving de reis naar Weimar aan. Het trof de pasgehuwden zeer, dat de 75-jarige burgemeester, staatsraad Copes van Cattenburch, hen tot de grens van de gemeente uitgeleide deed. Van zijn kant had Karel Alexander de ambtenaar van de burgerlijke stand ook niet vergeten. In persoon bezocht hij de heer Van de Wynpersse, bedankte hem

voor „al zijn moeite” en bood hem een prachtige diamanttring aan, „prijkende met het gekroonde naamcijfer van Z.K.H.”.

Marie en Willem

Toen prinses Sophie trouwde had zij een nichtje van ruim een jaar, Marie (1841-1910), jongste dochter van haar oom, prins Frederik der Nederlanden. Deze prinses groeide op in het paleis aan het Korte Voorhout in Den Haag en op het landgoed „De Pauw” te Wassenaar.

Prinses Marie was geen schoonheid en had reeds jong veel hinder van hardhorendheid. Toen het Engelse hof rond 1860 naar een vrouw voor de wel zeer levenslustige prins van Wales (de latere koning Edward VII) zocht, bleek Marie ook tot de gegadigden te behoren, doch zij viel af daar zij „te lelijk” was.

Op 28-jarige leeftijd kwam zij in aanraking met de vier jaar jongere vorst Willem van Wied, door zijn moeder met Nassaus bloed in de aderen. Op 7 december 1869 verloofden zij zich op „De Pauw” en een spoedige huwelijksvoltrekking leek op handen.

De internationale toestand verstoortte het geluk der jonge gelieven. Het giste tussen de continentale grote mogendheden en in juli 1870 brak de Frans-Duitse oorlog uit. Vorst Willem was als officier in het Duitse leger en had weinig tijd meer om naar Wassenaar te gaan. Er kwam nog meer tragiek bij. Op 6 december 1870 stierf Marie's moeder, prinses Louise, geboren prinses van Pruisen, terwijl haar enige zuster, koningin Louise van Zweden, op 30 maart 1871 eveneens door de dood werd weggenomen.

Pas enige maanden later kon het prinselijk huwelijk eindelijk worden voltrokken.

Op 11 juni kwam de bruidegom in Nederland aan en reeds twee dagen later was hij gast bij het familiediner, dat prins Hendrik, 's-konings broer, gaf ter ere van zijn 51e verjaardag. Reeds de volgende dag verliet hij ons land weer daar hij in Berlijn tegenwoordig moest zijn bij de „zegevierende intocht” der Duitse troepen.

Prins Frederik liet de Wassenaarse dorpskerk inwendig op zijn kosten restaureren; daarbij werden enige banken weggebroken en „fraaie decoraties” aangebracht.

Tegen 5 juli was vorst Willem terug op „De Pauw”, daar zijn bruid toen haar 30ste verjaardag vierde. Nog éénmaal verliet hij ons land om op 14 juli, nu met groot gevolg, terug te keren. In Wassenaar werd hij ingehaald door een erwacht van jongelui, te paard en te voet. Hij sprak hen hartelijk toe, terwijl prins Frederik hen onthaalde.

Wassenaar had een zeer feestelijke aanblik verkregen. Vooral de weg van Den Haag naar „De Pauw” was met groen, bloemen en vlaggen versierd; boven de inrijlaan prijkten grote letters: een M en een W. Bij de kerk was een schild aangebracht met het opschrift:

O Heer, Die overal gebiedt,
Bescherm Oranje en 't Huis van Wied.

Er arriveerden buitenlandse gasten, o.a. prins Albert van Pruisen, de zoon van prinses Marianne, en zijn zuster Alexandrine, gehuwd met hertog Willem van Mecklenburg-Schwerin. De gasten logeerden op „Backershagen”. Prins Hendrik kwam van Soestdijk en ook de koning scheurde zich los van zijn geliefde Loo om enige dagen in de residentie te verblijven. Op de 15e juli reden het bruidspaar en prins Frederik naar Gouda om daar een eregast te verwelkomen. Het was de 68-jarige groothertogin Alexandrine van Mecklenburg-Schwerin, geboren prinses van Pruisen²⁾ (1803-1892), die de plaats van haar overleden zuster, Marie's moeder, kwam vervullen bij dit familiegebeuren.

Het Nederlandse volk bood het bruidspaar een fraaie bijbel op een kunstig bewerkte lessenaar aan. De gemeente 's-Gravenhage kwam weer met een omvangrijk zilveren piéce de milieu voor de dag, vervaardigd in de fabriek van Van Kempen. Een comité uit de burgerij van Wassenaar verzorgde de aanbidding van een gouden pen in de vorm van een veder, bezet met diamanten, vergezeld van een inktkoker, die voorzien was van de wapens van Oranje, Wied en Wassenaar. Op zondag 16 juli was deze pen — waarop we nog terug komen — na vieren te bezichtigen ten huize van burgemeester H. C. van Calcar³⁾. Prins Frederik schonk de behoeftigen van Wassenaar een royale gift, evenzo de armen van 's-Gravenhage (f 3000,—).

Op 18 juli werd de bruiloft gevierd. Aangelokt door het prachtige weer hadden zeer velen zich naar Wassenaar begeven: per rijtuig, in de omnibus of te voet. Burgemeester Van Calcar had tussen 12 en 4 uur menige weg doen afsluiten. In de oude dorpsstraat was het schemerachtig door het dichte bladerdak der bomen, de versieringen en de vele vlaggen.

De bruid was in wit satijn gehuld met een diamanten kruis op de borst en op het hoofd een dichte kroon van diamanten. De bruidegom droeg de Pruisische uniform.

Toen het ondertekenen van de huwelijksakte aan de orde kwam gebruikte het jonge paar de door Wassenaar geschonken gouden pen. Koning Willem III was de eerste getuige. Toen hij zijn handtekening wilde zetten deed hij dit kennelijk zo krachtdadig, dat... één der punten van de pen brak, hetgeen een vlek met een haal eraan tengevolge had! Gelukkig had Van Calcar reservepen, zodat de getuigen hun bekrachtiging konden geven. Na de koning tekenden zijn oudste zoon, de prins van Oranje, zijn broer Hendrik, prins Frederik en de ministers van justitie en van buitenlandse zaken, resp. de heren Jolles en baron Gericke van Herwijnen.

Het gezelschap begaf zich nu in rijtuigen naar de Hervormde kerk. Behalve de reeds genoemde vorstelijke personen waren ook koningin Sophie en prins Alexander tegenwoordig. In het kerkgebouw waren vele autoriteiten bijeen. Het jonge paar werd met het Wilhelmus begroet en nam plaats in twee met wit satijn beklede stoelen. De plaatselijke predikant, ds. L. J. van Rhijn⁴⁾, had de leiding van de dienst en zou, blijkens het programma, een **korte** trouwrede uitspreken. In de courantenverslagen leest men echter, dat de predikant een „uitvoerige rede”⁵⁾ hield, aan welk feit de ongeduldige koning zich merkbaar ergerde. Daar kwam bij, dat er werd gecollecteerd, wat niet in het protocol was opgenomen.

Na de breedvoerige historische terugblikken van ds. Van Rhijn kreeg de bejaarde hofprediker, dr. G. Ruitenschild, gelegenheid de feitelijke inzegening te leiden, waartoe hij een gewijzigd huwelijksformulier gebruikte. Ook hij hield nog een toespraak, waarbij hij zich tot elk der leden van het koninklijk huis richtte.

's-Avonds mocht burgemeester Van Calcar aanzitten bij het déjeuner-dinatoire op „De Pauw”. Toen hij na afloop, tijdens het aanbieden van de koffie, in één der zalen stond te praten, trad de forse gestalte van de koning binnen. Zijne majesteit sprak zijn erkentelijkheid uit voor het huldebetoon der Wassenaarders jegens zijn huis, maar liet zich tevens op onheuse wijze uit over het lange spreken van ds. Van Rhijn. Men neemt aan, dat om deze reden ditmaal noch de burgemeester noch de predikant een „Eikenkroon” in hun revers getoverd kregen. Wel stelde de koning de binnenkomende prins van Oranje (1840-1879) als „zijn geliefden oudsten zoon” aan Van Calcar voor. Deze was zeer geïmponeerd door het innemende optreden van de kroonprins.

Kreeg de burgemeester dan al geen „lintje”, van prins Frederik ontving hij als herinnering aan deze gewichtige dag een zilveren theeservies ten geschenke.

Na een week verlieten Willem en Marie van Wied ons land. Koningin Sophie reisde mee tot Arnhem en prins Frederik tot Emmerik. Toen het vorstelijk paar in het feestelijk uitgedoste Neuwied aankwam trof hen bijzonder een groot schild op een particuliere woning, met de vertrouwde woorden:

Oranje Boven.

Rijswijk (Z.H.).

J. J. Bouman.

¹⁾ In 1840 als koning der Nederlanden afgetreden en in 1841 gehuwd met Henriëtte d'Oultremont.

²⁾ Overgrootmoeder van koningin Juliana in de lijn van haar vader, prins Hendrik.

³⁾ Gehuwd met de bekende schrijfster Elise Schiotling, die in de tijd van ds. H. P. Scholte lid was van de Christelijk afgescheiden gemeente van Amsterdam. Later was zij een vurig ahangster van het spiritisme.

⁴⁾ Een rechtzinnig predikant, die met Groen van Prinsterer nauw contact had.

⁵⁾ Over de bruiloft in Kana (Johannes 2).

TE BERDE

Dezelfde postbestelling bracht mij het nummer van „Trouw” van 5 maart 1966 en het nummer van „Ons Politeuma” van die datum.

In het nummer van „Trouw” staat het bericht dat de kiesverenigingen van Groningen en Helpman met 91 tegen 14 stemmen besloten hebben L. P. Laning niet meer kandidaat te stellen voor de raad van Groningen, omdat hij meent dat de rechtshandeling t.a.v. ds Van der Ziel verkeerd is geweest. Werd hij al eerder bedankt als medewerker van het Gereformeerd Gezinsblad, nu mag deze mede-oprichter van het G.P.V. deze organisatie niet meer vertegenwoordigen.

In het nummer van „Ons Politeuma” worden nadere mededelingen gedaan over de groepering van vrienden van het G.P.V. Dat gaat o.a. over Prof. Mekkes en dr Siebesma, geen leden van de Vrijgemaakte kerken, die oproepen om op het G.P.V. te stemmen. Reeds eerder had op 24 november 1965 Prof. Mekkes in de zendtijd van het G.P.V. in die richting gesproken, ingeleid door dr A. J. Verbrugh. Prof. Mekkes bepleitte een alliantie, een federatief bedoelde verbondenheid met het G.P.V.

Een en ander lokt tot het maken van opmerkingen.

1. Prof. Mekkes is hoogleraar in Rotterdam vanwege die stichting die bedoelt de wijsbegeerte der wetsidee ook aan openbare universiteiten te doen onderwijzen.

Het zal Prof. Mekkes niet onbekend zijn dat juist in het G.P.V. veel critiek is op de wijsbegeerte der wetsidee. Veelal wordt de wijsbegeerte der wetsidee beschouwd als dé bron van alle ellende in gereformeerd nederland. Prof. Mekkes meent dat het G.P.V. verdedigt het werk dat Groen en Kuiper zijn begonnen. Ik vraag me af of hij ooit wel eens gehoord van critiek op Kuiper, zoals die juist in de Vrijgemaakte kerken en met name onder de aanhangers van het G.P.V. leeft.

2. Het G.P.V. heeft hiermede definitief het ethisch conflict naar de rommelzolder verwezen. Op zich zelf een verheugend verschijnsel. Maar het was wel zo eerlijk om dat onomwonden te zeggen in plaats van te spreken van een alliantie met hen die zich welbewust niet hebben vrijgemaakt. Prof. Mekkes is lid van de Waalse kerken geworden in plaats van zich vrij te maken. En alliantie betekent toch altijd ook nog verbond. Er kan dus blijkbaar wel sprake zijn van een verbond met niet vrijgemaakten.

3. De handelwijze van twee kiesverenigingen van het G.P.V. t.o.v. Laning is met een en ander weer in strijd. Landelijk doet men erg verdraagzaam en ruim, maar in Groningen is sympathie voor de rechtszaak van ds Van der Ziel voldoende om onder het oordeel te vallen. Daarmee geeft men prijs één van de grondregels van ons kerkrecht n.l. art. 31 k.o.

4. Daarmee is overigens ook wel duidelijk geworden dat wie nú op het G.P.V. stemt die richting in onze kerken steunt die verantwoordelijk is voor de schorsing en afzetting van ds Van der Ziel. Er is toch blijkbaar wel duidelijk een samenhang tussen het streven naar doorgaande reformatie, zoals men dat noemt en de tuchtprocedure tegen ds Van der Ziel. Het is goed dat dit vóór de verkiezingen duidelijk geworden is.

5. Hiermee is één van de grote bezwaren mijnerzijds tegen de kerkelijke verenigingen die men na de Vrijmaking meende te moeten oprichten wel weer duidelijk naar voren gekomen. In dit systeem leidt elk conflict in de kerk automaties tot een conflict in de vereniging en omgekeerd een conflict in de vereniging leidt tot een conflict in de kerk, zoals in de zaak Holwerda al bewezen was.

Het pad van wat men zegt doorgaande reformatie te zijn is een weg, die steeds verder afvoert van wat werkelijk reformatie mag heten.

A.

32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47
Von Amsberg	Bernitt	Von Passow	Von Bülow	Von Vieregge	Von Oldershausen	Von Gutschmid	Von Bassewitz	Von dem Bussche-Haddenhausen	Von Malorti	Von Salviati	Rahlenbeck	Von dem Bussche-Ippenhausen	Michaelis	Von Chelius	Minet
16 Gabriel von Amsberg 1822-1899	17 Marie von Passow 1831-1904	18 Leopold von Vieregge 1832-1893	19 Agnes von Gutschmid	20 Julius von dem Bussche- Haddenhausen	21 Mathilde von Salviati	22 Eberhard von dem Bussche heer van Dötzingen 1851-1937	23 Warinka von Chelius 1856-1949								
8 Wilhelm von Amsberg 1856-1929				9 Elise von Vieregge 1866-1951				10 Georg von dem Bussche- Haddenhausen 1869-1923				11 Gabriele von dem Bussche- Ippenhausen, vrouw van Dötzingen, geb. 1877			
4 Klaus von Amsberg 1890-1953								5 Gösta von dem Bussche-Haddenhausen geb. 1902							
2 Claus von Amsberg, geb. 6-9-1926 te Dötzingen, prins der Nederlanden (1966)															

Bruidspaar en voorgeslacht

In Opbouw van 25 december plaatste ik een artikel „De grootheid der Oranjes”, waarop enige prettige reacties zijn gekomen. Deze zijn voor mij aanleiding de daar aangerode materie, thans ter gelegenheid van de huwelijksluiting, nog iets uitvoeriger en grondiger te behandelen. Het is mij een genoegen dit te kunnen doen aan de hand van een kwartierstaat, bij mijn weten de eerste welke van het bruidspaar wordt gepubliceerd.

De samenstelling was een kwestie van combineren van hier en daar verspreid materiaal¹⁾. Wij hebben bij de nummering van de personen de gebruikelijke wijze gevolgd, namelijk door nummer 1 te reserveren voor eventuele afstammelingen.

de kwartierstaat

Ten einde een niet te grote lijst te krijgen hebben we ons beperkt tot: het bruidspaar, de ouders, de grootouders en voorts hebben we van de betovergrootouders alleen vermeld de familienaam en de titel. Wanneer de verticale lijnen, gevolgd worden zien we hoe de familiebanden werden gelegd en hoe verwantschap en eventueel erfopvolging ontstond. Gaan we horizontale lijnen na dan zien wij wie elkanders tijdgenoten waren, of juist gezegd: hoe lieden die slechts tendele elkanders tijdgenoten waren toch in de opbouw van een familie gelijkwaardige plaatsen hebben ingenomen. We gaan nu enige lijnen na, geven commentaar en trekken conclusies.

de Oranjelijn

Langs deze lijn zien wij hoe het erfrecht in de koninklijke familie der Nederlanden is verlopen. De Oranjelijn loopt beneden te beginnen bij nummer 3 - onze kroonprinses Beatrix, naar 7 - onze regerende koningin, naar 15 - onze overleden moeder des vaderlands Wilhelmina en vandaar naar 30 - onze laatste koning, tevens de laatste mannelijke telg uit het huis van de Ottomische Nassau's. Boven hem loopt de lijn recht door naar de vorige twee koningen, naar de hollandse en friese stadhouders, tot Jan de Oude, de broer van Willem van Oranje. We kunnen dit een tragische lijn noemen, zeker nadat in de vorige eeuw alle Nassau's uitstierven: het koninginnetje met het lange haar zou een andere achternaam krijgen: Mecklenburg, haar enige

dochter zou Lippe gaan heten en deze haar oudste dochter Von Amsberg. Drie prinses-gemaal, van wie de vaders niet meer leefden (nrs. 28, 12 en 4) trouwden in het huis van Oranje-Nassau. Voor hen betekende dit een klimmen op de ladder der titulatuur, twee doorluchtige hoogheden werden koninklijke hoogheden en de laatste maakte de sprong van hoogstens jonkheer tot prins.

de Amsberg-lijn

Nu we toch weer bij Claus zijn beland, zijn vader was planter in Afrika²⁾ nadat hij zich had ingetrouwd in de baronnenfamilie der Von dem Bussche's. Grootvader Wilhelm, nr. 8 was groothertogelijk houtvester van Mecklenburg en diende als zodanig de oudere broer van Prins Hendrik, de uiteraard in deze lijst ontbrekende opvolger van nr. 28. Overgrootvader Gabriel was in het Mecklenburgse leger generaal-majoor, nr. 16 was dus tijdgenoot en dienaar van nr. 28. Betovergrootvader Joachim was in hetzelfde land garnizoensauditeur, en thans wordt Claus, rechtstreeks afstammend van deze mannen, de dienaar van een nazate van deze groothertogen, Juliana wordt zijn schoonmoeder en landsvrouw, doch in een ander land³⁾. En men staat versteld van deze gang van zaken, die niet zonder meer valt te bestempelen als een speling van het lot. Rest op deze lijn nog de constatering dat de Amsbergs zeer aan aanzien wonnen door in te huwen in de geslachten van Passow en von Bülow, bij het huwelijk van Gabriel - in 1855 - start de klim naar steeds hoger. Deze klim wordt voortgezet in 1889, als Wilhelm huwt met Elise, nr. 9, wier grootvader, nr. 18 dezelfde functie uitoefende welke later haar man zou hebben en wier vader groothertogelijk ceremoniemeester was. Ook op deze lijn hebben wij enkel dienaren van het Mecklenburgse huis.

de von dem Bussche-lijn

Deze lijn is bijzonder interessant, vooral als wij haar vergelijken met de reeds behandelde Oranje-lijn. Deze vergelijking voert immers tot het constateren van een letterlijke overeenkomst. Het erven van de troon der Oranjes is nl. precies zo verlopen als het erven van het familiebezit, het landgoed Dötzingen. Als u eerst bij de Oranjes de lijn volgt via de nummers 60, 30, 15,

7 en 3 en daarna gaat langs de nummers 44, 22, 11, 5 en 2 dan hebt u twee volkomen gelijke figuren beschreven. Enzoals Beatrix door erfrecht geboren werd in het huis van Oranje-Nassau, zo werd Claus geboren, ook door erfrecht, op het landgoed Dötzingen. Opnieuw een merkwaardige overeenkomst, die toch zeker niet bij geval geschied zal zijn.

de Lippe-lijn

Zoals bekend stammen de Lippe's niet uit oostelijk Duitsland maar ligt het gewezen vorstendom Lippe, niet groter dan onze provincie Drenthe, niet ver over onze oostgrens, ook niet ver van Waldeck, vanwaar onze onvergetelijke koningin Emma, nr. 31, kwam. De Nassau's kwamen oorspronkelijk uit het Rijnland en waren van frankische adel, de Lippe's zijn van saksische oorsprong. Hoewel het huis oud is - de eerste Lippe⁴⁾ werd genoemd in 1213, is de prinsentitel van deze tak vrij jong. Bernhards vader, nr. 6 werd nog als graaf en edele heer geboren, diens vader, nr. 12 kreeg de prinsentitel en werd regerend vorst nadat de Duitse keizer de troonstrijd ten gunste van de Lippe-Biesterfelds en ten ongunste van de Schaumburg-Lippe's had beslecht in 1905.

Op de Lippe-lijn treffen we zeer veel representanten van oude saksische en protestantse adel, op de Von Cramm-lijn⁴⁾ eveneens. Interessant is vooral de lijn, hier niet aangegeven, die van nr. 49 naar boven loopt. Via de graven van Castell-Castell stamt onze prins Bernhard af van Willem de Zwijger en er komen, ook naast deze lijn bekende namen voor als: Hohenlohe, Stolberg en Solms. Rest mij nog hier te vermelden dat ook het huwelijk van 26 en 27 heeft geleid tot het overnemen van moeders naam, de kinderen van 26 heetten Von Sierstorff-Cramm.

horizontaal gezien

Hebben wij nu de belangrijkste verticale lijnen geschetst, een vergelijking van tijd- en generatiegenoten levert ook opmerkenwaardige dingen op. In het eerste artikel merkten wij reeds op dat de Von Amsbergs over het algemeen laat trouwden en dit deden met bruiden die aanzienlijk jonger waren; de jaartallen spreken hier voor zichzelf.

de nationaliteit

Dat ons vorstenhuis vrijwel geheel van Duitse afkomst is wisten wij reeds, het bloed is oor-

48	Zur Lippe-Biesterfeld (graven)	49	Von Castell-Castell (graven)	50	Von Wartensleben (graven)	51	Halbach	52	Von Cramm	53	Von Cramm	54	Von Sierstorpff (graven)	55	Von Vincke	56	Von Mecklenburg-Schwerin (grootertogen)	57	Von Preussen-Hohenzollern (koningen)	58	Von Schwarzburg-Rudolstadt (prinsen)	59	Von Schönburg-Waldenburg (vorsten)	60	Van Oranje-Nassau (koningen)	61	Romanow (keizers)	62	Von Waldeck-Pyrmont (vorsten)	63	Von Nassau-Weilburg (vorsten)
24		25		26		27		28		29		30		31																	
Ernst, graaf van Lippe- Biesterfeld 1842-1904		Karoline von Wartensleben 1844-1909		Aschwin von Cramm 1846-1909		Hedwig von Sierstorpff 1848-1900		Friedrich, grootertog van Mecklenburg- Schwerin 1823-1883		Marie von Schwarzburg- Rudolstadt 1850-1922		Willem III(koning der Nederlanden 1819-1890		Emma van Waldeck- Pyrmont 1859-1934																	
12				13				14				15																			
Bernhard, graaf en sinds 1905 prins van Lippe-Biesterfeld 1872-1934				Armgard, barones von Cramm geb. 1883				Hendrik, hertog van Mecklenburg-Schwerin, prins der Nederlanden (1901)				Wilhelmina, prinses van Oranje-Nassau, koningin der Nederlanden 1880-1962																			
6								7																							
Bernhard, prins van Lippe-Biesterfeld, prins der Nederlanden (1937), geb. 1911								Juliana, prinses van Oranje-Nassau, hertogin van Mecklenburg-Schwerin, koningin der Nederlanden (1948), geb. 1909																							
3																Beatrix, prinses van Oranje-Nassau, prinses van Lippe-Biesterfeld, geb. 31-1-1938 te Soestdijk															

spronkelijk Duits, de nationaliteit was het meestal ook.

Van het bruidspaar is de verhouding Duits geboren en Nederlands geboren 1 op 1.

Van de vier ouders is dit 3 op 1, van de acht grootouders 7 op 1, van de zestien overgrootouders is het 15 op 1. Bij de tweeëndertig betovergrootouders is het 30 op 1, nr. 61 is hier nl. de uitzondering, met name Anna Pavlova van Rusland⁵⁾ uit het huis Romanow, dat echter van oorsprong ook Duits was en Holstein-Gottorp heette.

Hadden wij nog één generatie verder terug uitgezet, dan waren er echter afwijkingen en varianten opgetreden, bijv. in de lijn boven 47. De naam Minet⁶⁾ komt uit Frankfort am Main, maar de moeder was een Italiaanse en geboortig uit Amsterdam. Zouden we hier telkens van moeder naar moeder teruggaan dan komen we in de neringdoende middenstand van Milaan terecht. Had Claus dus voorouders in Amsterdam, Prins Bernhard had ze ook, nl. op de lijn Halbach, nr. 51⁷⁾. Als we maar ver genoeg terug gaan kan blijken dat het allemaal met die "Duitsbloedigheid" nogal meevalt. Zeker, de mansstammen zijn zuiver Duits, maar reeds in de middeleeuwen vond er in de hoogste kringen een sterke vermenging plaats. Ons eerste gravenhuis, ja, dat Hollandse huis van de Dirken en Florissen waarover we op school leerden, heeft, uiteraard via vrouwelijke lijnen, afstammelingen in alle Europese vorstenhuizen en de hier vermelde Lippe's hebben ook die Hollandse graven in hun kwartieren, nl. via de graven van Bentheim en de Mecklenburgs hebben ze ook, via een andere lijn. En wist u dat hetzelfde geldt van de huidige koningin van Engeland en van de koning der Belgen? Ja, wist u ook dat alle regerende Europese vorsten, die van de dwergstaten Monaco en Liechtenstein inclusief "ergens" afstammen van onze erfstadhouder Jan Willem Friso?

kwartierverlies

Dit is een term uit de geslachtskunde welke betrekking heeft op wat in de wandeling doorgaans "intelt" genoemd wordt. Dat wil dus zeggen wanneer dieren jongen of mensen kinderen krijgen terwijl er tussen de partners bloedverwantschap bestaat. In de hierbij afgedrukte kwartierstaat komt géén kwartierverlies voor, d.w.z. dat de 32 betovergrootouders alle verschillende mensen zijn. Wel is er een klein naamverlies, de naam Von Cramm komt nl. tweemaal voor (nrs. 52 en 53), de betrokken personen zijn echter pas 200 jaar verder terug aan

elkaar verwant. Ter vergelijking wil ik even wijzen op de kwartierstaat van Europa's jongste vorstenpaar, koning Constantijn en koningin Annemarie van Griekenland. Dit paar heeft niet 32 maar 26 betovergrootouders en deze 26 zijn uit niet meer dan 12 huizen. Nog krasser zou de situatie zijn wanneer, naar de kranten willen, kroonprins Harald van Noorwegen zou huwen met Benedikte de tweede prinses van Denemarken. Hun vaders zijn volle neven, uit het huis Oldenburg, hun moeders volle nichten uit het huis Bernadotte. Overigens behoeft inteelt niet steeds negatieve eigenschappen te combineren, deze kan evengoed leiden tot het versterken van positieve eigenschappen. Het mag als bekend worden verondersteld dat in het oude Egypte de farao placht te huwen met zijn zuster, niet om het bloed maar om de "goddelijke afstammeling" zuiver te houden. Tot voor kort trouwde de keizer van Japan ook in eigen familie.

Het huis Oranje-Nassau heeft echter met familiehuwelijken slechte ervaringen opgedaan, het eerste huwelijk van Koning Willem III met Sophie van Württemberg was er een van neef en nicht en was door de Romanow-afstamming zwaar belast. In kan mij niet aan de indruk onttrekken dat ons vorstenhuis sindsdien beducht is geworden voor een al te nauwe bloedverwantschap tussen huwelijkspartners. Tot driemaal toe⁸⁾ kregen de Hohenzollerns - zie de voorgaande verbintenissen tussen stadhouder Willem V, koning Willem I en diens broer Frederik, die allen met prinsessen van Pruisen huwden - geen kans meer. Al zullen daarbij ook politieke factoren zijn gekomen. Mocht mijn vermoeden juist zijn dan is in elk geval aan deze voorzichtigheid te danken dat het Nederlandse vorstenhuis het minste kwartierverlies heeft van allemaal. En de huwelijksluiting van Claus en Beatrix bewijst wel heel duidelijk dat bloedverwantschap en functie-overeenkomst, wil men standsgelijkheid, heeft plaatsgemaakt voor de stem van het hart⁹⁾. En het fraaie is wel dat dit hart géén weet had van merkwaaardige trekken van overeenkomst in de gang van families, als hierboven werden geconstateerd.

geen huis van eigen bodem

Pas bij het huwelijk van prinses Margriet en Pieter van Vollenhoven¹⁰⁾ zal een zoon van ons eigen volk inhuwen in het vorstenhuis, iets wat door de eeuwen heen steeds is voorkomen. Nog geen eeuw geleden verzette koning Willem III zich tegen het huwelijk van de kroonprins met een Hollandse gravin van Limburg Stirum, hoe-

wel haar huis twee eeuwen ouder¹¹⁾ is dan dat van de Nassau's. Hij had succes met dit verzet maar ruïneerde het leven van zijn zoon nog meer. Hebben de Oranjes óók daaruit lering getrokken, het schijnt van wel.

Met Von Amsberg krijgen we geen huis van eigen bodem, ons vorstenhuis blijft van origine Duits, toch is het door naturalisatie en door aanpassing steeds een echt Hollands huis geworden en gebleven. Trouwens: er regeert in Europa geen enkel echt inheems huis. De koningen van Denemarken, Noorwegen, Griekenland en straks Engeland stammen uit het grafelijke huis van de Duitse staat Oldenburg. Engeland en België hebben het huis Saksen-Coburg, Luxemburg ging van het Duitse Nassau-Weilburg over op het Franse Bourbon-Parma, Zweden kent het jonge huis Bernadotte waarvan de voorouders in de achttiende eeuw kleine boeren en zijdehandelaren waren in Pau, een dorpje in de Franse Pyreneeën. De dwergstaten¹²⁾ Liechtenstein en Monaco hebben resp. een Oostenrijks gravenhuis en een Frans markiezaat als achtergrond. En opnieuw staan we verbaasd, vragend en zoekend naar de zin van dit alles, een zin die alleen te geloven zal zijn als het werk van de verkiezende koning der koningen.

In de hoop niet te uitvoerig en niet te beknopt te zijn geweest besluit ik dit artikel, dat ik óók heb geschreven voor onze schoolgaande jeugd, die straks een nieuw jaartal zal moeten leren:

1966 kroonprinses Beatrix trouwt met Claus von Amsberg.

Dat zij een lang en gelukkig en een gezegend leven mogen hebben.

Rotterdam.

P. A. Hekstra

¹⁾ Enige dagbladen publiceerden kort na de verloving een - onvolledige - kwartierstaat van Claus. In Gens Nostra van juli '65 kwam dr. A. R. Kleyn met een korte stamreeks en dezelfde schreef in hetzelfde genealogische maandblad, ditmaal in het december-nummer over Amsterdamse voorouders; kwartierstaten en stamlijsten van de Nassau's en de Lippe's waren uiteraard bekend en voorhanden.

²⁾ Bindingen met dit werelddeel behoren ook tot de opmerkelijkheden van onze drie prinsengemaal. De oudere broer van prins Hendrik trok na de ineenstorting van het Duitse keizerrijk naar Afrika en leidde er een plantage; toen koningin Wilhelmina haar a.s. schoonzoon aan ons voorstelde vermeldde zij een bezoek aan Ma-

rokko, prins Bernhard bezoekt dikwijls dit werelddeel en Claus bracht er een deel van zijn jeugd door, was later als diplomaat werkzaam in een afrikaanse staat en kreeg daarna de zorg voor de ontwikkelingshulp beneden de evenaar.

3) Bij de behandeling van de toestemmings- en naturalisatiewet in de Tweede Kamer werd door een ons welbekende afgevaardigde, die eerst de reële macht van de koning stelde tegenover het koningschap als symbool opgemerkt dat het "von" beter vertaald had kunnen worden tot "van"; dan zou de betrokkene des te stilliger blij hebben gegeven van zijn wens geheel nederlander te worden. Deze redenering was inconsequent. Het "von" immers blijft aangeven dat Claus van duitse - lagere - adel is, was het vertaald tot "van" dan was er een nederlandse burgerman overgebleven. De afgevaardigde heeft waarschijnlijk het feit voorbijgezien dat het juist een reële macht van de koning is om iemand in de adelstand te verheffen of om buitenlandse adelom te erkennen. Zoals de zaken thans staan levert het "von" juist een aanknopingspunt voor nederlandse adelom en voor verheffing in een hogere rang. De minister antwoordde de geachte afgevaardigde alleen dat de regering elke vorm van kunstmatigheid heeft willen vermijden en dat in andere gevallen ook steeds het predicaat "von" gehandhaafd blijft. Namen als Von Oven en Von Brucken Fock hadden hier als voorbeelden kunnen dienen.

4) De Von Cramm's zijn eeuwenlang dienaren geweest van de koningen van Hannover en waren als zodanig de collega's van de Von dem Bussche's. In het voorgeslacht nr. 53 komt een Hilmar von dem Bussche (1689-1726) voor en langs deze lijn is verwantschap tussen bruid en bruidegom vermoedelijk aan te tonen, een zeer verre verwantschap dan. Zoals bekend werd het koninkrijk Hannover in 1866 door Pruisen opgeslokt. Daarvoor genoot dit koninkrijk hoog aanzien, niet in het minst doordat het, nadat onze koning-stadhouder Willem III kinderloos stierf, enige koningen van Engeland leverde met als laatste de grote koningin Victoria. Nr. 10 van onze kwartierstaat was stalmeester van haar neef, de hertog van Cumberland, die de grootvader zou worden van Frederika, de huidige koningin-moeder van Griekenland.

5) Zie over haar het pas verschenen boek van de heer J. J. Bouman.

6) Minet klinkt behalve als de naam van een poes ook frans en hugenoots; onderzoekers kwamen bedrogen uit, de familie woonde in het Rijnland en was rooms-katholiek; daarop heeft het onder noot 1 genoemde onderzoek van dr. A. R. Kleyn betrekking.

7) Bij de verlovings van Juliana en Bernhard werd op deze afstamming gewezen, genealogen beijverden zich het amsterdamse voorgeslacht op te sporen, net als thans. De familie was echter door en door Duits. Op de vader-lijn van Bern-

hard komt wel een hollandse naam voor (1667), nl. De Bruyn. De Duitsers hebben kennelijk gedacht dat dit "de" frans was en er werd dan ook prompt "von" van gemaakt!

8) In 1866 werd niet alleen het koninkrijk Hannover maar ook het vorstendom Nassau door Pruisen geannexeerd; de Hohenzollerns voeren daardoor in hun titels ook die van Nassau. Belangrijker is echter dat onze Nassau's veel Hohenzollerns-bloed hebben opgenomen. Huwelijkskandidaten kwamen later niet aan bod. Thijs Booy onthulde in zijn pas verschenen "De levensavond van koningin Wilhelmina" dat er onder haar "bruidswervers" zich ook een prins van Pruisen bevond, een neef van Wilhelm II. Zij verkoos echter de Mecklenburgse hertog die zij in haar "Eenzaam maar niet alleen" zou beschrijven als een gemoedelijke en eenvoudige landedelman. In mijn vorig artikel hebben we kunnen lezen hoe ook bij de bruidswerving van haar kleindochter Beatrix een prins uit het huis Pruisen-Hohenzollern niet in aanmerking is gekomen. Er is trouwens een merkwaardige overeenkomst tussen Wilhelmina en Beatrix, beiden leerden hun Mecklenburgse mannen kennen bij familie in Duitsland. Met Juliana ging het even anders, zij bezocht ook diverse bruiloften in Duitse vorstenmilieus, maar de kranten wisten te schrijven dat een verloving met Wilhelm Ernst von Erbach-Schönberg afsprong wegens te naaste bloedverwantschap; zijn moeder was nl. een volle zuster van onze koningin Emma. Deze kandidaat is in 1940 gesneuveld.

9) Overeenkomstig publieke mededelingen van prins Bernhard, dat zijn dochters zouden mogen trouwen met hardwerkende jongelui van goede familie. Wie nog oude nummers van "Ruimte" heeft zou nog eens kunnen opzoeken wat ik daarover schreef in het juni-juli-nummer van 1958, in een artikel gedateerd op koninginnedag van dat jaar.

10) In het de vorige keer genoemde artikel in "de Nederlandse Leeuw" werd ook verwantschap tussen deze partners aangetoond, echter een zeer verre, nl. bij Willem Cuser, een bastaardzoon uit het hollandse huis, die omstreeks of na 1355 stierf. Van zijn zoon Coenraad Cuser stamt Van Vollenhoven af, van zijn dochter Meyne Cuser, wier zoon Dirk van Swieten heer van Urk en Emmeloord was stamt Margriet af, via de Mecklenburgse lijn.

11) Zie over deze tragedie de boeken van J. J. Bouman en Louis van Orden, beide indertijd in ons blad besproken.

12) Deze mededeling is bedoeld als correctie op een passage in het vorige artikel. In Monaco regeert het huis Grimaldi, oorspronkelijk zeeroovers uit Genua. Rainiers moeder was de laatste Grimaldi, zijn vader was een franse markies de Polignac.

p. a. h.

Het beleg en ontzet van Leiden in 1574

(III)

Bronckhorst en Van Hout ondertekenden samen de uitgaande brieven: zij zullen de inhoud wel in onderling overleg hebben vastgesteld. Ze antwoordden de Prins: het lichtsein hadden zij niet afgegeven met het oog op de activiteit van de vijand. Deze mocht de voor boden nog openstaande wegen eens afsluiten. Zij vertrouwden dat de Prins en de Staten het ontzet zouden "accelereren en bespoedigen, sonder nochtans het zelfde te verhaesten". Dat was kloeke taal, evenals trouwens hun reactie op 's Prinses tweede brief. Daarin verklaarden zij het voor de tijd van drie maanden te kunnen volhouden tegen 's vijands aanslagen:

"Ende waren oock gheresolueert lieuer den wtersten honghernoot te lijden, dan heurder vijanden slauen te worden"¹²⁾, woor-den die zij hebben waar gemaakt.

Het Hof van Holland schreef eveneens bemoeigende brieven naar Leiden. Begin juni berichtte het de benauwde Leidenaars, dat de Nassause vloot een grote overwinning op de spanjaarden had bevochten voor Antwerpen en dat in Noord-Holland in een treffen bij Wormerveer de vijand acht vendels had verloren. Prompt schreven Bronckhorst en Jan van Hout terug, dat zij als teken van victorie des nachts de klokken hadden laten luiden. En ze schreven verder: "Wij zijn zeer wel gecourageert ende gemoet, mitte hulp Gods den viant weder te staen". Ze bleven ook zakelijk: men moest hen, indien enigszins mogelijk, kruut en proviand doen toekomen. Ze schreven de brief "Mit haest in Ley-

den desen 4en Juny 1574"¹³⁾. Dat de klokken **des nachts** geluid werden, weten we uit een aantekening in het "Dach-verhael". De burger die dit journaal heel het beleg door bijhield, noteerde erbij, dat burgemeesters opdracht gaven de zondag daarna God Almachtig te danken. Wat zullen in die stille zomernacht de klokken indrukwekkend boven de belegerde stad gebeierd hebben.

Het waren maanden met lange dagen en korte nachten, die eerste maanden van het beleg. De burgers liepen op vaste tijd hun wachten bij poorten en muren: in de verte zagen ze het bedrijf der spanjaarden in hun schansen en loopgraven. Al kwam het niet tot een felle bestorming, langs het front, in de weilanden onder de muren, kwam het van tijd tot tijd tot hevige schermutselingen. Oorlog is een vuil bedrijf: vooral in een strijd op leven en dood tussen regeringstroepen en rebellen. Pardon werd gevraagd noch gegeven. In het Leidse gemeente-archief zijn verschillende kwitanties bewaard van stadsbeulen en militaire provoosten als bewijs van betaling voor het executeren van gevangenen genomen vijandelijke soldaten, meest Duitsers. Spanjaarden gaven zich niet zo gemakkelijk over. Het tarief was 20 stuivers voor een executie, zes stuivers voor het begraven van de geëxecuteerde. Tekenend voor de verhoudingen is het verhaal van "Leeuwken", bij alle oude schrijvers te vinden. Op vijf juli werd een jongen met die naam, samen met een engelse soldaat, "in het gras legghende" (kennelijk bij een poging de vijand in de weilanden te besluiten), gevangen genomen. Hij was nog maar zes-

tien jaar. Zijn naam wijst erop, hoe dapper hij zich had gedragen. De vijand sneed hem neus en oren af en hing hem in het gezicht van de stad op aan zijn grote teen, op de wal van het fort Terwadding. Toen hij langs zijn been omhoog probeerde te klimmen, schoten zij hem dood. In juni wisten de vrijbuiters bij een woedende uitval enkele spaanse binnenscheepen dicht bij de Heymansbrug te plunderen. Bij die gelegenheid namen zij een "glippér" gevangen: Peerken Quaetgelaet, de naam is veelzeggend. De man werd gevierendeeld, de vier delen aan de poorten van de stad uitgehangen. Ook dit verhaal is bij verschillende oude schrijvers te vinden en dat het geen fantasie is, blijkt uit een archiefstuk in het gemeente-archief. Het is een verzoekschrift van Jan Arents, een conventueel (monnik) van de Cellebroeders in de stad, die bij Bronckhorst uitbetaling van zijn loon vraagt voor het feit, dat hij, op verzoek van Bronckhorst, "nu onlangcxs geleden geweest es by eenen Pieter Cornelis ende fop, alias quaetgelaet mitgaders by zeeckere twee poepen (duitse soldaten), die welcke alle drij alhier binnen Leyden metter coerder geëxecuteert zijn, Instruerende ende onderwysende die zelve mette Heijlighe Schrifture..." Het tarief voor dit bijstaan met het oog op de executie was hetzelfde als voor de beul: twintig stuivers. Kennelijk werd de man gehangen, voor hij gevierendeeld werd. Zo verging het glippers die gegrepen werden¹⁴⁾.

Er is een ooggetuigeverhaal van de uitval op de schans Boschhuizen, ten westen van de stad, die in de nacht van 29 juli door de vrijbuiters en schuttersvendels bestormd en ingenomen werd. Het verhaal verscheen nog in 1574 als een vliegend blaadje te Delft en geeft ons als in een flits een scherpe kijk op de felheid, waarmee in deze jaren man tegen man bij zulke ondernemingen gevochten werd. Het ging er keihard toe: Bronckhorst had voor ieder hoofd van de vijand 24 stuivers uitgelooft. De aanvallers gingen de spaanse bezetting van de schans met een soort handgranaat te lijf: glazen flessen, waarin kruut gedaan en een brandend lont gestoken werd op het moment, dat zij over de schans geslingerd werden. Verder bedienden de aanvallers zich van bakstenen, waarmee zij de vijand "massacreerden". Gevangenen werden niet gemaakt, niet-tegenstaande de spaanse soldaten: "misericorde, misericorde" riepen. Hoe menselijk: spaanse soldaten, die in hun moedertaal om genade riepen. De schrijver van het vliegend blaadje zegt triumpfantelijk: nu konden die spaanse beroeps-soldaten eens zien, wat hollandse verzetsmensen, die zij voor wevers en volders scholden, waard waren. Hij begreep wat de inzet van de strijd was. Deze burgers wilden liever "voor Gods eer ende harer vrijheyt vromelicken vechtende sterven, dan in slavernije onder het onlijdelicke Spaensche Jock te leven". Honderd spanjaarden en Italianen bleven op het slagveld. De leidenaars verloren tien gekwetsten, van wie later enkelen herstelden. Op een draagbaar brachten zij de dodelijk gewonde kapitein van de schutterij Meeuws Havixx mee terug in de stad. Hij had het gevleugelde woord gesproken: één arm om zich mee te voeden, één arm om mee te strijden, zolang wij die nog aan het lijf hebben, denken wij aan geen overgave. Burgemeester Halfleiden zei, bij het zien van zijn lijk: die ene arm zal althans niet gegeten worden en die andere de spanjaard geen kwaad meer doen. Deze woorden waren tekenend voor de instelling van deze halfslachtige magistraat. De burgers van Leiden dachten er anders over. Zo fel waren zij op zulke schermutselingen dat, met het oog op het risico ervan, het stadsbestuur eind juli bij ordonnantie er paal en perk aan stelde.

Bronckhorst was de eerste tijd optimistisch. Op 6 juli schreef hij de Prins: er was voorraad genoeg om het tot kerstmis te houden. Ze waren vastbesloten de laatste druppel bloed op te zetten "voor zoe godlickende ende eerlickende saecke, als wy bij de handt genomen hebben... totten uytersten toe, daertoe den almachtigen God ons courage gelieve te verdoubelen". Bronckhorst spande zich overigens in de voorraad levensmiddelen zo eerlijk mogelijk te verdelen. Uit alle ordonnanties spreekt een weloverwogen geest: de bevolking moest solidair haar lijden dragen. Voortdurend was de stadsregering bezig een soort distributiesysteem door te voeren en maximumprijzen te handhaven. Men begon bij particulieren het koren te inventariseren. Op 3 juli kwamen de commissarissen van de stad bij de schrijver van het "Dach-verhael" zijn voorraad opnemen. Op de tiende kwamen zij bij hem thuis de tarwe "wthaelen ende afmeten". Particulieren mochten hun voorraad behouden voorzover nodig ten eigen behoefte. Wat over was moesten

zij afstaan voor hen, die niet voldoende hadden. Dezen moesten daarvoor betalen met geld of met arbeid aan de vestingwerken. Bij de distributie ging men er van uit dat ieder een half pond brood per dag kreeg, wat volgens Fruytiers slechts genoeg was voor het ontbijt van een arbeider. Natuurlijk waren er lieden, die de distributie probeerden te ontduiken. Bronckhorst liet aflezen: wie gezinsleden na hun overlijden bleef opgeven, werd streng gestraft. Er waren er, die hun voorraden verborgen: van een burgemeester wordt verteld dat zijn kussen, waarop hij in de raadkamer zat, met meel gevuld was¹⁵⁾. Fruin oefent nogal kritiek op het stadsbestuur omdat het tot het einde toestond bier te brouwen, eerst van graan, later van haver. Is dat billijk? Er was toen koffie noch thee, frisdranken evenmin. Een mens kan van water alleen niet leven. Enige opwekkende drank was toch nodig: wel werd bepaald dat drinkgelagen verboden waren, het bier werd alleen per kan verstrekt.

Allerlei prijsbepalingen werden ingevoerd: daaronder vielen vooral de zuivelproducten. Men beschikte nog over een vrij grote hoeveelheid koeien, die onder de muren in de stadsweiden graasden. Fruytiers vertelt, dat zij, op de duur aan het geschutvuur gewend, eigener beweging naar de stad draafden, zodra de spaanse kanonnen begonnen te vuren.

De prijzen van de zuivelproducten werden gesteld op 4 stuivers voor een stukje boter, een duit voor een pint karnemelk, de weij voor een penning. Aan de warmoezeniers werd verboden de prijs van hun groenten op te drijven. Onder de Rijnsburgerpoort konden zij hun moestuinen blijven bewerken, maar in deze tijd van nood - vond Bronckhorst - ging het niet aan de vruchten "hen door de Heere verleend" voor veel geld vóór te verkopen.

Begin augustus begon de vleesdistributie. De paarden werden op stal gezet, opdat de koeien te beter konden profiteren van het slinkend grasareaal onder de stadsmuren. Op 5 augustus begon men moutkoeken te bakken. Ze waren nauwelijks eetbaar.

Hongersnood brengt ziekte met zich mee. Al in begin juli, vóór de zwaarste honger zich deed gevoelen, brak de pest uit. Onmiddellijk liet de stadsregering afkondigen dat de deuren en vensters van een pesthuis gesloten moesten blijven vanwege deze "contagieuze (besmettelijke) ende voortspruytende ziekte"¹⁶⁾. In de loop van het beleg stierven ongeveer 6000 mensen aan ziekte en hongersnood: bijna de helft van de bevolking.

Valdez had eveneens zijn moeiten met de proviandering van zijn leger. Wel kon hij vanuit Amsterdam en Utrecht vrij allerlei voorraden aanvoeren, maar daarnaast stroopten zijn troepen het platteland af. Roemer vertelt daarover in zijn jubileumboek uit 1824 een leuk verhaal. Er leefden in zijn tijd onder de bevolking van Leiden en omstreken nog allerlei aardige tradities uit de tijd van het beleg. Zo hoorde hij op een boerderij in de buurt van Noordwijk hoe voorouders van de familie die er woonde, destijds een ton met etenswaren in de grond onder het maaiveld verborgen hadden. De spanjaarden waren echter niet van gisteren. Zij liepen in een lange lijn over het land, overal met rapieren in de grond stekende, waar de aarde "vers geroerd" was. Trouwens: de vijand requireerde niet alleen voedsel, hij riep de bevolking van de dorpen om Leiden op schans te graven. Er is, wat dat betreft, niets nieuws onder de zon. Roemer trof in Zoetermeer een familie, die hem vertelde van één van hun voorouders, die weigerde te graven. Hij hield zich daarom overdag in een roeiboortje in het riet achter het huis verborgen. In de avond kwam hij thuis om te eten. In de laatste weken voor het ontzet werden er vijandelijke soldaten in zijn huis ingekwartierd. Hij moest toen zijn schamel onderduikersbestaan rekken door het vangen van "viskes" met zijn hengel¹⁷⁾.

Krijgsgeweld, hongersnood, ziekte: ze teisterden de verdediging van de stad. Minstens even erg was verder de zenuwoorlog, die Valdez onafgebroken tegen de stad voerde. Hij deed dat door middel van de glippers, die onmiddellijk na de aanvang van het beleg brieven begonnen te schrijven aan hun relaties in de stad of aan het stadsbestuur. Op de een of andere manier wisten zij die binnen de stad te smokkelen en ze gingen daarbij met "soete woorden ende schalck bedriegelijck schrijven" te werk, aldus Orlers in zijn kroniek. Zo schreven Jan Adriaansz. de Wilde en Ewout Arent Gerritsz. al op 28 mei, - een paar dagen na het begin van het beleg -, dat die van Leiden toch moesten denken aan hun huisvrouwen, kinderen en arme oude

vaders en vrienden. De volgende dag schreef Gerrit van Hoogstraten uit Leiderdorp, dat zij bij overgave een "loffelijck pardon" zouden genieten. Jan van der Does, die de wacht bij de poort commandeerde, antwoordde met gelijke munt. Hij stuurde de boodschappers bij de poort al terug met een briefje, waarop alleen de woorden stonden:

Fistula dulce canit, volucrem dum decipit auceps¹⁸⁾.

Nu hing dat "pardon" in de lucht. Requesens was dadelijk na het aanvaarden van het stadhouderschap met de Koning daarover in correspondentie getreden. Hij achtte de opstand met geweld nauwelijks neer te slaan en op de achtste maart 1574 had de Koning hem verlof gegeven met de rebellen in onderhandeling te treden. Hoe weinig oog Filips voor de werkelijke situatie had, blijkt uit de voorwaarden die hij stelde: één daarvan was, dat zij die bij de gereformeerde religie wilden blijven het land moesten verlaten. Intussen: Requesens was door geheime relaties met de Prins in onderhandeling getreden. Bovendien liet hij op 8 juni in Brussel publiek een algemeen "Pardoen" afkondigen voor allen die op de door de Koning te stellen voorwaarden zich met de regering in Brussel wilden verzoenen. De mannen van de opstand verstonden echter, aldus Bor, dat dit vredesaanbod nergens toe diende, "dan om henluiden in slaep te wiegen, en also te overvallen".

In de eerste dagen van het beleg zinspeelde Heer Jan van Matenese van Wybisma, één van de aanzienlijkste en meest volhardende onder de collaborateurs, al op dat algemeen pardon en toen het eenmaal publiek uitgevaardigd was, sloeg hij er munt uit met het oog op een eventuele capitulatie. Hij liet de zeventiende juni een brief schrijven door een aantal niet met name genoemde glippers, waarin deze een krachtig beroep deden op Leiden zich met de Koning te verzoenen en het pardon aan te nemen. Indien zij van Leiden al geen compassie met zich zelf hadden, zo moesten zij toch medelijden hebben "met soo menigten uwen even naesten". De volgende dag schreef Wybisma zelf uit het fort De Poel. Hij verklaarde als gijzelaar in de stad te willen komen, totdat een gezantschap met de Koning onderhandeld had, en wees op de ijzeren gordel van schansen rond de stad, die het onmogelijk maakte "eenighe victualie in de stad te bringhen"¹⁹⁾. Douza verhaalde later hoe hij de

trommelslager die deze brief bracht, onverrichterzake terug gestuurd had met zijn bullen en zijn pardon, nota bene, terwijl de spaanse soldaten "met haere assistenten de Hoochwoertsche Poorte ende onse koeijen bestormende waren"²⁰⁾. Requesens, die in Brussel met spanning de gang van zaken volgde, moest midden augustus met bitterheid aan zijn grote baas in Madrid schrijven, dat hoewel in Leiden het brood gedistribueerd was op een half pond per dag, de stad nog geen enkele aanstalte tot overgave maakte²¹⁾. Zo hield de stad die eerste maanden, juni, juli en augustus, krachtig vol, al begon langzaam maar zeker honger en ziekte de verdediging moeilijker te maken en ondermijnde het voortgezette zenuwoffensief het moreel der verdedigers.

(wordt vervolgd)

R. H. Bremmer.

¹²⁾ Brieven bij Orlers, *Kroniek van Leiden*, blz 455.

¹³⁾ *Die Haghe*, blz. 429. Op 6 juli schreven Bronckhorst en Jan van Hout aan de Prins: dat er bij hen geen ander gevoel was "dan dat wy den laetsten droppel ons bloets voor zoe godliken ende eerliken saecke, als wy by de handt genomen hebben, sullen opsetten ende wagen, totten uysterste toe, daertoe den almachtigen God ons courage gelieve te verdouben", bij Van Vloten, *Leidens belegering en ontzet in 1573 en 1574, naar de oorspronkelijke stukken en bescheiden*, Leiden, 1853, blz. 113.

¹⁴⁾ Het stuk in het gemeentearchief van Leiden onder no. 1373.

¹⁵⁾ Bij W. Bilderdijk, *Geschiedenis des vaderlands*, VI, 1834, blz. 268: burgemeester van Noorden.

¹⁶⁾ Bij Van Vloten, blz. 128.

¹⁷⁾ Bij Roemer, blz. 160 vlg. Ook een verhaal van inwoners van Zoetermeer, die door spaanse soldaten gedwongen werden hen over het meer te roeien naar andere schansen. Onderweg wierpen zij de zwaar gewapende soldaten overboord!

¹⁸⁾ Als de Vogelaer 't Vogelken vry siet vliegen/Fluyt hy seer om 't Vogelke te bedriegen (vertaling van Orlers).

¹⁹⁾ Volledige inhoud van de brieven in uitgebreide Fruytiers, blz. 20.

²⁰⁾ Orlers, blz.. 471-472.

²¹⁾ Brief van 19-8-'74: "malgré cela (de brood-distributie) les habitants n'ont fait aucune démonstration de vouloir se rendre", Gachard, t. III, p. 157.

Splinter en balk

Ieder denkt vanzelf aan de woorden van de Here Jezus uit de Bergrede: „Wat ziet gij de splinter in het oog van uw broeder, maar de balk in uw eigen oog bemerkt gij niet? Hoe zult gij dan tot uw broeder zeggen: laat mij de splinter uit uw oog wegdoen, terwijl zie, de balk in uw oog is? Geveinsde, doe eerst de balk uit uw oog weg; dan zult gij scherp kunnen zien en zo de splinter uit het oog van uw broeder wegdoen”.

We kennen deze woorden van onze jeugd aan. Brengen we ze ook in toepassing?

We kunnen het kwaad, dat de Here Jezus hier bedoelt, dagelijks opmerken.

Hele volken zijn ermee besmet. De Amerikanen schreeuwen moord en brand over de apartheidspolitiek van Zuid-Afrika. Maar hoe behandelen ze de negers in eigen land? Daarover hebben ze het maar niet.

Rusland bazuïnt het uit, dat andere volken imperialistisch en kolonialistisch zijn. Maar dat het zelf tal van volken onderworpen heeft en onderworpen houdt schijnt vergeten te zijn.

Maar laten we wat dicht bij huis blijven. Gereformeerden in het algemeen en Vrijgemaakten in het bijzonder komen niet achteraan in het constateren van gebreken van anderen. Het is overal afval wat de klok slaat en verwatering en oecumenisme. Aan alle kanten verlaat men het Woord en verzaakt men de Belijdenis. En het schijnt wel of „wij" alleen zijn overgebleven om het toevertrouwde pand te bewaren en voor de aloude beginselen pal te staan. Zou het ook eens kunnen zijn, dat we druk bezig zijn met splinters bij anderen, terwijl we zelf balken in onze ogen hebben?

Het door Jezus bedoelde kwaad zit ons allen in het hart geroest. Eens zat ik bij een collega op de studeerkamer. Jaren geleden. We hadden het over allerlei misstanden in de kerken. Ver-

schillende mannen van naam gingen over onze tong. De één was een paus. Een ander was niet helemaal te vertrouwen, sprak met twee monden, zeilde met alle winden mee. Een derde was meer koopman dan pastor en was nogal op de centen... Toen zei één van ons: Van dat alles hebben wij natuurlijk geen last. Nee, wij alleen zijn bovenste besten.

Indertijd hoorde ik eens een preek van ds Knap. Hij kon soms indringend preken en prachtig schilderen. Het volgende beeld herinner ik mij: Een voddeman, zoals die destijds door de straten liep. Een zak op de rug. Daar kwamen de voden in. Kon de man zien, wat hij op de rug droeg? Dan moest hij zich in allerlei bochten wringen. Welnu, dat is een beeld van ons allen. We dragen eigen zonden in een zak op de rug! En we moeten ons in allerlei bochten wringen om ze te zien. Hoe zwaar valt het ons eigen gebreken te kennen.

Daarnaast schilderde hij een koopman in notemuscaat. Die liep met een stellage voor de buik, die met een riem om de schouders op z'n plaats werd gehouden. Daarop lagen allerlei soorten notemuscaat uitgestald. Ze lagen hem steeds voor ogen, met één blik kon hij alles overzien. Welnu, zó liggen de zonden van anderen voor onze ogen uitgestald. We overzien ze met één oogopslag.

Broeder A is wel een goede man, maar erg ijdel. Van broeder B willen we niet te veel zeggen, maar hij is zo gierig als hij lang is. En hij is nog al lang. Zuster C roddelt er lustig op los. En broeder D liegt alsof het gedrukt is. Er is nauwelijks iemand, die geen groot gebrek heeft.

En wijzelf? Dezelfde ondeugden, die we bij anderen opmerken worden bij ons tot deugden. Wij zijn niet ijdel, maar een mens mag toch wel weten wat hij waard is? Gierig zijn wij niet, maar we houden er niet van de boel over de balk te gooien. Wij roddelen? Welneen, maar de

waarheid mag toch wel gezegd worden? En liegen komt niet te pas, maar je hoeft toch iedereen de waarheid niet aan z'n neus hangen?

Als we uit de wet leven worden we hard in ons oordeel over anderen. Meedogenloos is dan onze kritiek. Dan denken we met de Farizeeër, dat wij niet zijn als de anderen: echtbrekers, rovers, tollenaars. Splinters bij anderen worden tot balken, en balken in eigen ogen worden tot splinters.

Als we geleerd hebben van genade te leven wordt het anders. Dan worden we mild in ons oordeel over anderen. Want wij zijn geen haar beter dan wie ook. Want als we niet zo diep vielen als anderen, dan is dat alleen maar te danken aan Gods genade. Hoe zouden we ons dan boven anderen verheffen?

Ik las eens een aangrijpend verhaal. Of het waar gebeurd is weet ik niet, maar waarom zou het niet? Daar was eens een boer, die al aardig naar de AOW toeging. Een volwassen zoon had al jaren verkering met een goed meisje. Ze wilden graag trouwen en de boerderij betrekken. Dan konden vader en moeder gaan rentenieren in het dorp. Maar de oude baas wilde dat niet. Jaren lang niet. Ze moesten nog maar een jaartje wachten. En nog een.

Dat leidde tot een gedwongen huwelijk. Razend was de oude vader. Zó zijn naam te schande maken! Een schandvlek voor de familie! Maar op de boerderij kwamen ze niet...

Totdat opeens het geweten van de man ging spreken. Eens, het was jaren geleden, had hij iets ergers gedaan. Had zich vergrepen aan een „meid". Het was niet ruchtbaar geworden. Maar opeens stond die zonde hem voor de geest. En meteen bedacht hij, dat het zijn schuld was, dat het zover met de jonge mensen was gekomen. Toen verzoende hij zich met hen. De oude lui trokken naar het dorp. De jongelui kwamen op de boerderij. Hij erkende, dat hij de splinter bij anderen gezien had, maar de balk in eigen oog niet.

Voor jaren schreef „Huisman" in Opbouw ongeveer het volgende: Ik bezocht een „zware jongen" in de gevangenis. Die vertelde mij zijn levensgeschiedenis. Van het begin tot het einde ellende. Nadat ik dat verhaal aangehoord had zeide ik: Als ik in die omgeving was geboren en groot gebracht, dan zou het met mij nog veel erger afgelopen zijn dan met u.

Dat is dunkt mij de goede toepassing van: „Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt".

We zijn vaak druk bezig de splinters uit de ogen van anderen te halen. We stallen de zonden der wereld uit voor aller ogen. Niet alleen van de wereld, maar ook van andere kerken. Of van kerken uit eigen verband.

Zouden we niet wat meer letten op de balk in eigen ogen? Zouden we niet wat meer zelfkritiek moeten hebben? Wellicht hadden we dan wat minder over anderen te zeggen. Er zit wel waarheid in het rijmpje, dat ik mij uit m'n jeugd herinner:

Het ware te wensen
dat alle mensen
met hun gebreken
zich zelf eerst bekeken.
Dan zou men wel laten
over anderen te praten.

H. J. Jager.

BOEKBESPREKING

Drs. N. Scheps: Kontakt en Kortsluiting tussen Vorst, Regering en Volk, uitg. J. H. Kok, Kampen, 1964. Prijs f 5,90.

Het is nu twee jaar geleden, dat onze tweede prinses een geweldige politieke en journalistieke activiteit ontketende door haar huwelijk met een prins van Bourbon, en niet minder door haar overgang naar de Rooms-Katholieke kerk. Zij zal in de politieke historie bekend blijven als de "zaak Irene", waaraan verschillende publikaties gewijd zijn. Kok heeft naar aanleiding van al het tumult twee historici aan het werk gezet. De onlangs overleden leraar uit Zwolle, drs. Van Dijk, schreef "Op en Om de Spaanse Troon" en beschreef daarin de familie van de bruidegom en het carlisme. De auteur was een van de weinige grondige kenners van de Europese vorsthuizen.

De zoon van de uitgever van het vermaarde "Kerknieuws", leraar aan een school in het roomse zuiden, leverde bovengenoemd boek: een

duik in het eigen verleden, met de bedoeling te laten zien, dat de troon van Oranje nimmer wankelde (slothoofdstuk), welke stormen er ook in de anderhalve eeuw dat het vorstenhuis regeert, gewoed mogen hebben. Hij wil aantonen dat de moeilijkheden die er geweest zijn in de verhouding tussen vorst en regering en tussen vorst en volk, nooit tot het verbreken van de band hebben geleid, zoals in zoveel landen het geval is geweest. De titel spreekt niet zo heel erg aan, maar geeft wel precies weer wat de schrijver behandelt. Het boek (140 blz.) leidt u door de "hof" van de vaderlandse historie en gaat bij verschillende "perkjes" staan om u daarover iets te vertellen, niet altijd op meeslepende wijs trouwens. Maar het is moeilijk om de politieke geschiedenis van de negentiende eeuw te beschrijven. Het zijn dus capita uit de parlementaire geschiedenis, met name de verhouding tot de roomskatholieken heeft zijn aandacht: het tweede huwelijk van Willem I (1840) en de Aprilbeweging (1853) krijgen aandacht. En verder de socialisten: Domela Nieuwenhuis, die zakkies plakke moest (1888) en Troelstra's vergissing in 1918.

De poging van de schrijver om de politieke geschiedenis "aan de man te brengen" verdient alle waardering. Misschien was het beter, dat de Irene-kwestie ook de inleiding van het boek was geweest en nog enkele zaken uit de grondwet besproken waren, b.v. de opvolgingsregel. Maar ook daarzonder zult u het boek met plezier lezen, ook al laat de auteur duidelijk blijken, dat hij van de trits: God, Nederland en Oranje niet wil weten (slothoofdstuk).

Het boek, dat de uitgever keurig uitgaf, besluit hij met deze zin: "Er is in 1964 grond voor de verwachting dat Nederland en Oranje elkaar trouw zullen blijven". Het volgende jaar heeft het bewezen. En het feest, waaraan dit nummer een kleine bijdrage wil verlenen, zal het op grootse wijze openbaar maken: het feest van de derde Kroonprinses en de derde Prins der Nederlanden (zie blz. 89).

Helpman.

A. Plaatsman

PERSSCHOUW

Bezwaarden in de Chr. Geref. Kerken

In Trouw vonden we het volgende bericht:

Het was niet zonder oorzaak, dat de dezer dagen gehouden vergadering van verontruste en bezwaarde christelijke gereformeerde kerkeraden in Sliedrecht plaats vond: de plaatselijke predikant C. Smits kan men de belangrijkste woordvoerder noemen van degenen in de christelijke gereformeerde kerken, die bezwaren hebben tegen en verontrust zijn over de gang van zaken in deze kerken. Men denkt dan o.a. aan het toestaan van het gebruik van de nieuwe bijbelvertaling in de eredienst, aan het passief vrouwenkiesrecht en aan het besluit (dat overigens niet wordt uitgevoerd) om voor de evangelisatie van de televisie gebruik te maken.

De meeste bezwaarden moet men zoeken in de classis Dordt der christelijke gereformeerde kerken, hoewel er daarbuiten ook zijn, die zich ge-

PERSVERENIGING „WAARHEID EN EENHEID"

Op uitnodiging van het bestuur van de persvereniging „Waarheid en Eenheid" hoopt prof. C. Veenhof, tijdens de jaarvergadering van deze vereniging een referaat te houden en wel over het onderwerp:

„De kern van de zaak".

Bedoelde vergadering is vastgesteld op zaterdag 19 maart a.s. 13.00 uur te Amersfoort in gebouw „Amicitia", Plantsoen Z 2.

Het bestuur verzocht er de aandacht op te vestigen dat belangstellenden van harte welkom zijn.

heel of gedeeltelijk bezwaard gevoelen. Overigens zijn geruchten, dat men contact zoekt met de gereformeerde gemeenten (in synodaal verband), uit de lucht gegrepen: ook dáár doen zich moeilijkheden voor en men wil niet graag „van het éne lekke schip op het andere overspringen". Wat men voorstaat is: te trachten binnen het eigen kerkverband het „aloude" christelijke gereformeerde geluid te versterken en via de meerdere vergaderingen zijn bezwaren kenbaar te maken.

Het uiteenvallen van de groep-ds. Visser (de chr. geref. gemeenten: wij berichtten dat deze Urker predikant een ander, breder verband zoekt) is voor de bezwaarde christelijke gereformeerden een bewijs ervan, dat men wel kan uit-treden, maar dat men dan als kleine groep soms voor nog grotere moeilijkheden komt te staan.

Tot zover het bericht van Trouw.

Ds. Visser van Urk, predikant van de Chr. Geref. Gemeente aldaar zoekt weer aansluiting bij de Urker Chr. Geref. Kerk. Hij heeft de Chr. Geref. Gemeente waartoe hij behoorde reeds verlaten.

In alle kerken die zich Gereformeerd noemen is spanning en strijd. Feller dan ooit is de botsing tussen scholastieke, piëtistische, wettische, exutentialistische tendenzen en stromingen enerzijds en de echt reformatische anderzijds.

Laten we hopen en bidden dat het allerwege moge komen tot een werkelijk verstaan van en leven uit het Evangelie.

Nadat het bovenstaande stuk was gezet vond ik in Trouw nog het volgende bericht:

De bezwaarden in de chr. geref. kerken zullen een eigen kerkelijk orgaan uitgeven. Dit veertiendaags blad, dat de naam draagt van „Bewaar het pand", wil bevorderen de handhaving van de oude gereformeerde beginselen. Het heeft geen redacteur, maar tot de medewerkers behoren ds. G. Blom te Meerkerk, ds. R. Kok te Ameide, ds. H. Leeuwen te Rotterdam-West, ds. C. Smits te Sliedrecht en ds. D. Slagboom te Dordrecht, alsmede de ouderlingen J. van Heteren, Joh. v. d. Lee en B. v. d. Wal.

Het is te hopen dat de Chr. Geref. Kerken bewaard mogen worden voor een „richtingstrijd".

C. V.

Op 3 maart is in Jezus ontslapen, mijn geliefde man, onze zorgzame vader en grootvader

LOURENS TOUWEN

op de leeftijd van 73 jaar.

Ps. 32 : 1 (berijmd)

Bilthoven, Zeist,	Z. TOUWEN-VAN STRIK K. KOOY-TOUWEN L. G. KOOY
Amsterdam,	R. TOUWEN T. J. TOUWEN-VAN DER HOUWEN
Enschede,	L. J. MEULINK-TOUWEN J. MEULINK
Oosterbeek,	L. TOUWEN L. T. M. TOUWEN-DIJKSTERHUIS
Breukelen,	N. TOUWEN B. K. TOUWEN-VAN DOORNIK
Delft,	B. TOUWEN A. TOUWEN-VAN DER KOOY en kleinkinderen

Bilthoven, 7 maart 1966
Overboslaan 46

Liever geen bezoek.

De teraardebestelling heeft heden plaats gevonden op de algemene begraafplaats „Brandenburg" te De Bilt.